

TAYANCH-HARAKAT A'ZOLARI JAROHATLANGAN BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN LOGOPEDIK ISHLARNING KORREKSION AHAMIYATI

Maxmudova Madinaxon Sobirxonovna

Qo'qon Universiteti Ta'lim kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya

Ushbu maqolada Tayanch-harakat a'zolari jarohatlangan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarning korreksion ahamiyati, Nutq buzilishlarining o'ziga xos tomonlari miyani qay darajada zararlanishiga qarab belgilanishi kabi masalalar yoritilgan.

Nutq insonning murakkab oliy psixik funksiyalaridan biridir. Nutq harakatlari murakkab a'zolar sistemasi orqali amalga oshiriladiki, bunda bosh miya faoliyati asosiy rol o'ynaydi.

Og'ir nutq nuqsonlaridan dizartriyaning barcha shakllarida bolalarning tayanch harakati analizatorlarida buzilishlar kuzatiladi. Bolalar serebral falajida harakat sohasini buzilishi turli darajada namoyon bo'ladi: harakatning buzilishi shunday og'ir bo'lishi mumkinki u bolaning erkin harakat qilishidan butunlay mahrum qiladi, muskullarning tonusi deyarli zarar ko'rmagan taqdirda ham bolalar o'z-o'ziga xizmat qilish malakalarini qiyinchilik bilan egallaydilar.

Bu nuqsonga ega bolalarda faqat harakat qilishdagi qiyinchiliklar muammo tug'dirmaydi, balki ularda to'g'ri harakat qilishi haqidagi tasavvurlarni yo'qligi hamda shakllanmaganligi namoyon bo'ladi

Bolardagi harakat buzilishlari o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish malakalarini egallanishini murakkabligi, ularni atrofdagi kattalarga qaram qilib qo'yadi. Bu ularda passivlikni, tashabbus ko'rsatmaslikni shakllantirib, motivatsion va irodaviy sohani buzilishiga olib keladi. Shunday qilib, harakat buzilishlari bolaning psixik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Harakatning buzilish darajasidan qat'iy nazar bu bolalarda hissiy- irodaviy soha, xulq, intellekt, eshitish va ko'rish izdan chiqqan bo'lib, talvasa sindromi kuzatiladi.

Bunday bolalarning ko'pchiligida aqliy mehnat qilishi buzilgan bo'lib ular tez charchab qoladilar. Biror bir maqsadga yo'naltirilgan faoliyat bajarilayoganda ular bo'shashadilar yoki tez jahillari chiqadi va berilgan topshiriqlarni qiyinchilik bilan bajaradilar. Ba'zi bolalarda charchash oqibatida harakatida bezovtalik paydo bo'ladi. Bola o'zicha har xil harakatlar qiladi, turli imo-ishoralarni ko'rsatadilar, so'lagi oqadi. Bolalarning ixtiyoriy faoliyatida tartiblikka erishish katta qiyinchilik tug'diradi.

Ko'pgina bolalar taasurotlarga beriluvchan, boshqalar tez xafa bo'ladi, ovoz toniga, tanbehga yomon reaksiya qiladilar ularda qo'rquv, siydik tuta olmaslik, qayd qilish va boshqa buzilishlar kuzatiladi.

Bolalar serebral falaji klinikasida nutq buzilishi asosiy o'rinni egallaydi. Bolalar serebral falajida nutq buzilishi chastotasi 80% tashkil etadi.

Nutq buzilishlarining o'ziga xos tomonlari miyani qay darajada zararlanishiga qarab belgilanadi. Serebral falajga ega bolalarda ba'zi miya sohasidagi zararlanish bilan birga bosh miya po'stloq qismining buzilishlarini ikkilamchi rivojlanmaganligi yoki kech shakllanganligi ham namoyon bo'ladi.¹ Bu miyaning ontogenetik tomondan yosh bo'lgan bo'limlari bo'lib, u insondagi psixik va nutq faoliyatini shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Bolalar serebral falajida nutqni kech rivojlanishiga sabab, miyaning po'stloq bo'limlarini sekin shakllanishigagina emas, balki ularda amaliy faoliyatni yetarli emasligi, atrof - muhit haqida bilim va tasavvurlarni yetishmasligidir.² Tarbiyaning noto'g'ri kechishi nutq rivojlanishini orqada qolishini murakkablashtiradi. Bu bolalar hayotining birinchi yillarida turli davolash muassasalarida bo'ladilar, agarda u yerda pedagogik ishga yaxshi ahamiyat berilmasa bolaning nutqiy rivojlanishi kechishi mumkin. Bundan tashqari, bolalarning onasidan uzoqda bo'lishi salbiy emotsional holat, yangi muhitga o'rgata olmaslik nutq rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Uy sharoitida kattalar bolani juda avaylab hamma majburiyatni o'z zimmalariga oladilar. Bu bolalarda faoliyat va nutqiy muloqatga bo'lgan talabni shakllantirmay qo'yadi. Bolalar serebral falajida nutq buzilishlari patogeneza harakat patologiyasi muhim o'rin tutadi. Bu bolalar bilan logopedik ishni tashkil qilishda nutq va harakat buzilishlarini klinik va patogenetik umumiylikni tushunish ahamiyatli hisoblanadi.

Bolalar serebral falajida matorikani buzilishini o'ziga xos tomonlari bu ixtiyoriy harakatlarni shakllanmaganligi emas balki sodda tug'ma harakat avtomatizmlarini saqlanib qolganligidir. Normal rivojlanishda bu reflekslar bolaning ikki oyligida paydo bo'ladi³.

Tonik labirint refleksi namoyon bo'lishi bolaning bel sohasidagi bukuvchi muskullarning tonusi oshmaganligida ko'rinadi. Uning boshi orqaga egilib bo'yin va artikulyatsion muskullar taranglashgan, oyoq va qo'llar cho'zilgan holda bo'ladi, bunday bola boshini ko'tara olmaydi yoki qiyinchilik bilan bajaradi, o'girila olmaydi. Qornida yotganda bukuvchi muskullar tonusda bo'ladi, shuning uchun u boshini ko'tara olmaydi.

Simmetrik buyin tonik refleksi namoyon bo'lishida muskul tonusi bolaning boshini joylashishiga qarab o'zgarib turadi.

Assimetrik bo'yin tonik refleksi boshni bir tomonga o'g'irganda o'sha tomondagi qo'l va oyoqni to'g'rilovchi muskul tonusi oshishi bilan namoyon bo'ladi. Bunday bolalar bilan logopedik ish o'tkazilganda tonik refleksi artikulyatsion apparatning muskul tonusiga ta'sir o'tkazishini hisobga olish zarur. Tonik labirint refleksi til ildizini muskullarini tonusini oshiradi.

¹ What Is Skeletal Tuberculosis?“. www.webmd.com. November 27, 2021. Qaraldi: 1-noyabr 2022-yil

² F. Tursunov. Sil kasalliklari, 1999, Toshkent: Abu Ali Ibn Sino — 287-288 bet.

³ A.M. Ubaydullayev. Sil kasalligi, 2008, Toshkent: Ftiziatriya va pulmonologiya ilmiy tekshirish instituti — 320-321 bet

Simmetrik tonik refleksida tilni uchi va yon muskullari tonusi oshadi. Bunda ovoz hosil bo'lishi, nafas olish, og'izni ixtiyoriy ochish, tilni oldinga va yuqoriga qarakatlantirish qiyin kechadi.

Assimetrik bo'yin tonik refleksida nutq muskulaturasida tonus oshadi: tonus bolani boshini o'girayotgan tomonga qarama - qarshi ravishda oshadi.

Bolalar serebral falajida artikulyatsion matorikani buzilishini o'ziga xos tomonlaridan biri og'iz avtomatizmi bilan bog'liq tugma reflekslarni qayta rivojlanishidagi to'xtab qolishdir: bular so'rish, yutish reflekslari, tishlash va boshqalar. Bu reflekslarni namoyon bo'lishi ixtiyoriy artikulyatsion qarakatlarni rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Shunday qilib, nutq-harakat analizatorlarining organik zararlanishi nutq tovushlarini artikulyatsiya qilishni buzilishiga, ovozni, nafasni, nutq tempi va ritmi uning intonatsiyasini izdan chiqishiga olib keladi. Fonetika-fonematik buzilishlar yetakchi hisoblanadi. Bular bolalar serebral falajida dizartriyaning o'ziga xosligi, bu uni nutq muskullariga tonik reflekslar orqali ta'sir etishda namoyon bo'ladi. Bu esa o'tkaziladigan logopedik ishni o'ziga xos ravishda o'tkazishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Axmedova Z.M., Ayupova M.Yu., Xamidova M.P. Logopedik o'yin. T.: 2013.
2. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи./А.Н.Гвоздев.-М.: 2007.
3. Muminova L. R. Bolalarni logopedik tekshirish va o'qitish. T.: 1992.
4. Махсус таълимнинг узлусиз тизими ва мазмунини модернизациялаштириш – дефектологиянинг долзарб муаммолари. Республика илмий – амалий анжуманининг мақсадлар тоъплари. -Т.: 2011.
5. <http://www.ziyo.uz.com/>